

MODERN KÜRT EDEBİYATININ MİMARI
MEHMED UZUN

Kürt dilinin yasak olduğu dönemde ana dilinde yazmayı tercih eden Uzun, Kürtçe yazı dilini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Sürgün hayatı boyunca Kürtçe romanlar, denemeler ve öyküler yazmıştır.

MEHMET YILDIZ MOERS

Yasaklanmış olan bir dilin, uzun süre kendi coğrafyasından uzak olmasına rağmen çeşitli politik nedenlerle ortak bir lehçeye, hatta alfabeye kavuşamamış Kürtçenin ve gelişimi kesintiye uğramış Kürt edebiyatının yaşamı süresince büyük destekçisi olan Mehmed Uzun'u elimden geldiğince, dilim döndüğünce anlatmaya çalışacağım.

Uzun; yasaklanmış ancak yok edilememiş bir dilin sözlü kültürden yazılı edebiyata geçiş dönemine, Kürtçeye yönelik Sovyetler Birliği'ndeki kurucu girişimlerden Irak, İran, Suriye ve Türkiye coğrafyasında filizlenen eserlere uzanan yolculuğu, siyasal ve sosyopolitik bağlamlardan koparmaksızın sergiler. O, Kürt dili ve edebiyatının geldiği noktayı anlayabilmek için geçmişe ışık tutan bir yazardır.

Kürt dilinin yasak olduğu dönemde ana dilinde yazmayı tercih eden Uzun, Kürtçe yazı dilini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Sürgün hayatı boyunca Kürtçe romanlar, denemeler ve öyküler kaleme almıştır.

Mehmed Uzun, 1953 yılında Siverek'te doğmuştur. Nüfus kayıt işlemleri zamanında yapılmayan birçok yurttaş gibi onun da doğum tarihinde 1 Ocak yazar; ama doğrusunu kendisi de bilmemektedir. Edebiyatı yapılamaz, romanı yazılamaz denilen bir dilin, Kürtçenin dünya edebiyatıyla buluşmasını sağlamıştır. Onun hayatı; yasaklı bir dilin ve kültürün insanlık ailesiyle buluşması için inatla ve sabırla yaşanan zor yılların bir toplamıdır.

Mehmed Uzun, Kürt edebiyatı alanındaki çalışmalarından dolayı Türkiye'de birkaç kez yargılandı. Mart 1976'da bir Kürt-Türk dergisinin genel yayın yönetmeni olarak tutuklandı ve *Bölücülük* suçlamasıyla cezaevine gönderildi. Türk yargısı, Uzun'un Kürt dili ve edebiyatının varlığını kanıtlama çalışmalarını yok saydı; savcıya göre böyle bir dil ve edebiyat yoktu. Bunun aksini iddia eden Uzun tutuklandı. Sekiz ay cezaevinde kaldıktan sonra, çıktığında sürgünü seçip İsveç'e gitti. 1981 yılında askeri rejimin kararıyla birçok Türk ve Kürt aydını gibi vatandaşlıktan çıkarıldı.

Uzun yıllar, doğduğu topraklardan uzakta yaşayan Mehmed Uzun'un kitapları yirmiden fazla dile çevrilmiş olsa da, Türkiye'de yazdıkları yargılanmaktan kurtulamadı. Kürt hikâye anlatıcılığının yazıya dökülüp yeniden canlanmasında büyük katkıları oldu. 1977-2005 arasındaki sürgün yıllarında üretken bir yazar olarak birçok roman ve deneme yazdı; bu durum onu Kurmanci lehçesinde modern Kürt edebiyatının kurucu üyesi yaptı.

Kürtçe yedi roman yayınladı. Uzun, ilk modern Kürt romanı denemesini 1985'te *Tu (Sen)* adıyla yayımladı. Daha sonra türünün ilk örneği olan Kürt edebiyatı antolojisine editörlük yaptı. *Siya Evînê (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde)* adlı romanıyla daha çok dikkat çekti. Bu romanda hem bir kadına duyulan aşk hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı başarısız bir mücadele anlatılır.

Mehmed Uzun'un yazarlığında, klasik Kürt edebiyatının ve 20. yüzyılın başında Kürt dilinde kaleme alınan edebiyat dergilerinin, yazılı bir edebiyat geleneği olarak etkisi olduğu görülmüştür. İkinci olarak; dengbej anlatısı biçimindeki zengin Kürt sözlü geleneği, Uzun'a hem bir dayanak olmuş hem de farklı bir romancılık inşa etmesi için yeni bir alan açmıştır. Üçüncü olarak; yazarın kendi sürgün deneyimi etrafında bir aidiyet ilişkisi kurduğu ve ağırlıklı olarak Batı geleneğine ait olan sürgün edebiyatı, Uzun için bir edebi temel teşkil etmiştir.

Bu geleneklerin üzerine modern bir yazarlık kurma yolunu seçen Uzun, aynı zamanda geleneği modernize etmektedir. Bu mirastan yola çıkan yazarın; modern bir yazarlık deneyimi oluşturma noktasında, geleneklerle kimi zaman bağ kurma, kimi zaman bir kopuş yaşama yoluyla yeni ve modern bir anlatıma ulaştığı görülmektedir.

Etkili yazmasında sürgünlüğün katkısı yadsınamaz. Yaşadığı İsveç'in ve İskandinav edebiyatının etkisini, hem İsveç dilinde yazdığı kitap ve makalelerde hem de diğer eserlerinde görüyoruz. Ben bu satırları yazarken; 2024 yılında yazara ait üç kitabı okumuş olmamın ve kullandığı dilin, özellikle uzun hava okunan bir türküyü dinlemişim hissi uyandırmasının etkisi büyüktür. Kurgularındaki kahramanların umutsuzluğu; coğrafyada söylenen türkülere, dengbejlere, stran ve kılamlara yansıdığı gibi, okurken de okuyucunun içini yakan, parçalayan bir ahenktedir.

Yazar genelde göçerlik, fakirlik, mücadele, Kürt aydınlarının hayatları, Kürt tarihi ve kültürü gibi geniş bir yelpazede birçok konuyu ele alır. Mehmed Uzun, kitaplarındaki kahramanlara değişik görevler yükler. Bunlar aracılığıyla, bilinen ve egemen tarihin aksine alternatif söylemler geliştirir. Celadet Bedirhan gibi karakterler üzerinden Kürt klişelerini kırmaya çalışır. Ayrıca dil ve kültür mücadelesi içinde dilin yaşamsal önemini anlatır.

Dengbejlik geleneği ve kavalın sesi Uzun'un kitaplarında hep karşımıza çıkar. Kavalın sesiyle, kırsal yaşamda ve Kürt kültüründe en önemli iki unsurun dengbejlik ve kaval olduğuna ikna oluruz.

Diğer yandan özünü haykırmayı, bir kimlik arayışını ve kimlik ile kendini ifade etme çabasını romanlarında bolca görürüz. Ayrıca doğduğu coğrafya ve ailesi başta olmak üzere yakınında yaşadığı insanları ve olayları çok iyi gözlemlediğini, bu gözlemlerin onun yazım hayatındaki önemini de fark edebiliriz. Küçük yaşlarında ailesinden duyduğu sözlü anlatım örnekleri, edebi sanatının temelini oluşturmuştur. İlerde yazacağı romanların kökü, bu çocukluk anılarından beslenmiştir.

Kahramanları bir yandan siyasetin, mücadelenin içindeyken, diğer yandan müzikle uğraşmayı ihmal etmezler. Kaval genelde *masalsı nesne* olarak okunurken sesini okuyucusuna hissettirir. Kaval genelde ağlasa da, okuduğum kitaplarında hikâye boyunca tınısını hissederiz. Kimi zaman bir yarışma, atışma aracıdır kaval ve dengbejler; kimi zaman da ağıdımıza ortak olurlar. Kaval sadece bir müzik aracı olmanın dışında, özünde insani çizgilere sahiptir.

Kaval; başı sonu belli olmayan bir zamana ait, *masalsı bir nesnedir*. Bugün yaşananlar sanki eskiden de yaşanmış gibi kabul edildiğinden, bu eski nesne kendinden başkasının tanıklığına gerek duymayan *otantik* bir varlıktır. Sözcüğün en doğru anlamında eski nesne, her zaman bir *aile portresi* gibi algılanmıştır. Bu, somut bir nesne görünümü altında kendinden önceki varlığın anısının yaşatılması, geçmişte unutulmaması demektir.

Dicle'nin Yakarışı (veya Dicle'nin Sesi) adlı romanında olduğu gibi, Uzun'un romanlarında birçok sanat kolundan yararlandığı görülmektedir. Genelde müzik ve görsel sanat ürünlerine başvurmuştur.

Kavalın yanı sıra heykel, resim, madalyon, fotoğraf gibi nesnelerin de kullanıldığı görülmektedir. Böylece Mehmed Uzun'un kahramanının sadece seslere değil, görüntülere de büyük bir önem verdiğini öğreniriz.

Mehmed Uzun romanlarında ona özel ve modern Kürt edebiyatına özgü başka bir özellik ise anlatıcılardır. Bunu özellikle *Abdalın Bir Günü*, *Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*, *Kader Kuyusu* ve *Dicle* üçlemesinde görmekteyiz; bir ölçüde *Tu (Sen)* ve *Yaşlı Rindin Ölümü*'nde de karşımıza çıkar. Birincisi, *Ben anlatıcı* olan ve Kürtçenin Botan ağzıyla konuşan bir karakterdir; anlatıma kişisel bir bakış açısı katar. İkincisi ise *Tanrısal anlatıcı*dır; bu anlatıcı olayların dışında kalan, her şeyi bilen ve daha mesafeli bir üslupla olayları dışarıdan gözlemleyerek anlatan, böylece romana başka bir boyut kazandıran sestir.

İsveç'te kaldığı yıllarda doğup büyüdüğü toprakları, orada başta ailesi olmak üzere çevresindekileri iyi analiz ederek kâğıda döken modern Kürt edebiyatının bu değerli yazarını tanımam ne yazık ki geç oldu. Bu durum, benim gibi okumayı seven ve kitaplığı olan biri için büyük bir ayıp olsa da; onun kitaplarına, edebiyata kazandırdıklarına ve yazdıklarına saygı duyup bu satırları yazma gereği hissettim.

Umarım bu yazı; asıl amacı olan değerlerimizi, ülkemizin değişik coğrafyalarını ve çiçeklerini elimden geldiğince anlatmak, bilmeyenlere tanıtmak amacına ulaşır.

Uzun yıllar sürgünde kalan ve yakalandığı mide kanseri sonrası Diyarbakır'a dönen Kürt yazar Mehmed Uzun, 11 Ekim 2007'de yaşamını yitirdi.